

Nagy József: A Jelenések könyvének kozmológiája

Bevezetés

Rövid dolgozatunkban a Jelenések könyve (továbbiakban: Jelenések) kozmológiájának főbb ismérveire mutatunk rá. Módszertani szempontból legfőképp a narratív-kritikai megközelítésre hagyatkozunk. A megközelítés legfőbb hozadéka a Jelenések organikus,[1] egységes műként való olvasata (inner-textual reading).[2] Mindez kifejezi azt a Jelenésekkel kapcsolatos előfeltevést, hogy a rész nem érthető meg a mű egésze nélkül.[3]

A Jelenések kozmológiája

Tudvalevő, hogy az apokaliptikus iratokon belül a kozmológia kiemelt jelentőséggel bír. A kozmológia minősített szerepét az apokaliptika talán legismertebb műfaji definíciója is nyomatékosítja:

„Az apokaliptika egy olyan narratív keretbe ágyazott kijelentést tartalmazó irodalmi műfaj, amelyben a kijelentést egy túlvilági lény közvetíti az ember számára, amelyben feltárul az a transzcendens valóság, amely idői, amennyiben számol az eszkatológiai üdvösséggel, és térbeli, amennyiben magába foglalja természetfeletti világot.”[4]

A John Collins által vezetett kutatócsoport mellett mások is kiemelik, hogy az apokaliptika számára a kozmológia és a térbeliség komoly hangsúllyal bír. Kvanvig szerint: „Az apokaliptika célja, hogy átfogó képet adjon az egész [teremtett] valóságról.”[5]

Előzetesen megjegyzendő, hogy kozmológia alatt egy, a térbeliség számos aspektusát magába foglaló gyűjtőfogalmat értünk. Elsőként gondolhatunk arra, hogy a Jelenések hogyan tekint a világmindenség egészére (pl. teremtés). Ebből következik a kozmosz egyes rétegeinek szerepe. Éppen ezért nem egyszerűen a Jelenések topográfiáját és térbeli összefüggéseit vizsgáljuk, hanem ezt megelőzően mintegy madártávlatból rá kívánunk mutatni, hogy a Jelenések hogyan gondolkozik a világmindenség egészéről.

A mostani, Jelenések kozmológiáját feltárandó vizsgálat megkerülhetetlen, mivel a Jelenések vonatkozásában elenyésző számú olyan tanulmánnyal és monográfiával találkozunk, amelyek az irat kozmológiáját vizsgálnák behatóbban.[6] Munkánk utóbbi szempontból is

hiánypótló.

A Jelenések kozmológiájáról szólva legelőször is a teremtés (kozmogónia) kérdését érintjük. Mindez nem csupán azért lényeges, mert így átfogóbb képet kaphatunk a Jelenések felfogásáról, hanem azért is, mert a könyv hangsúlyos témájaként tartható számon ez.

A teremtés kérdését legvilágosabban a Jelenések 4,11 leírása tárja elénk. A Jelenések 4 tágabb kontextusa Isten mennyei trónusáig vezet el. A trónus előtt álló négy élőlény és huszonnégy vén a közepén lévő Istent magasztalja. Hódolatuk legfőbb oka, hogy Isten teremtett mindent (Jel 4,11).[7] Hasonló gondolat tárul elénk a Jelenések 14,7-ben, ahol az isteni küldött annak imádatára hív, „aki teremtette a mennyet és a földet, a tengert és a vizek forrásait” (Jel 14,7b). Mindkét egység a mennyei Atyára a világmindenség alkotójaként tekint. Mindkét szakaszt összeköti továbbá, hogy Isten teremtő aktusára a teremtmények az Ő magasztalásával (doxológia) válaszolnak. A hálaadás oka, hogy a teremtés – legyen szó akár az első, vagy az új teremtésről – Isten ajándéka. „Isten a jótevő, mi vagyunk ennek címzettjei, a teremtés maga pedig az ajándék.”[8] A teremtésre, mint Isten jótéteményére a Jelenések szerint a doxológia lehet a felelet.

A Jelenések kozmológiájának kiindulópontja tehát, hogy Isten teremtett mindent. Előbbiek alapján elfogadhatjuk Stevenson megállapítását, aki szerint „a teremtés, mint teológiai koncepció a könyv központi eleme.”[9] Hasonló következtetésre jut Müller, aki tanulmányában az újszövetségi iratok teremtés-felfogását vizsgálja. Megállapítja, hogy az egész Újszövetségen belül a Római levél és a Zsidókhöz írt levél mellett a Jelenésekben leginkább hangsúlyos a teremtés (és teremtettség) kérdése.[10] Látható ez többek között a Jelenések szóhasználatából. A Jelenések általánosságban is utal a világmindenség egészére, mégpedig a κόσμος (11,15; 13,8; 17,8)[11] és (τὰ) πάντα szavakkal (Jel 4,11).[12] Általánosságban véve κτίσμα-ként utal a teremtményekre (Jel 5,13; 8,9). Isten teremtő aktusát a κτίζω (Jel 4,11; 10,6) és ποιέω (14,7; 21,5) igékkel írja le, illetve az új teremtés összefüggésében találkozunk a κοσμέω igével (Jel 21,2.29).

A Jelenések kozmológiája több hangsúlyos teológiai toposszal is összefonódik. Látható ez abból, hogy a kozmológia – a doxológia mellett – a szótériológia kérdésével is összefügg. Szükséges kiemelni, hogy a Jelenések a megváltást nem csupán antropológiai, hanem ennél jóval tágasabb perspektíván keresztül képzelel el, mivel számol az egész teremtettség megváltásával.[13]

A megváltás gondolatát feltételezi – és a Jelenések kozmosz-felfogása újabb szeletét villantja fel – a Kvanvig által bevezetett kozmikus exorcizmus (cosmic exorcism) fogalma. Ennek

kiindulópontja, hogy az egész teremtett világ Isten akaratával szembehelyezkedő erőkkel telített. Ezek az erők Istennel és a Báránnyal szemben igyekeznek fellépni, veszélyeztetve a kozmosz stabilitását.[14] Isten nem tétlen szemlélője ennek a folyamatnak, és fellép ezekkel az erőkkel szemben. Ennek jele, hogy ezek az erők a kozmosz régióiból egyre inkább kiszorulnak.[15] Kvanvig állítását legszemléletesebben a Sátán kozmoszból való kiszorulása igazolja. Legelőször is láthatjuk, hogy Sátánt Isten száműzte a mennyből (Jel 12). Azonban a Sátánnak a földön sincs maradása, mivel a mélységbe záratik be (20,1-3). Ezt követően a tűz tavába vettetéssel még inkább "kijjebb" kerül a világmindenségből (20,10). Összefoglalásként megállapítható, hogy a kiűzetések célja, hogy az új teremtés megszabaduljon a démonikus romlottságtól.[16] Hasonló gondolatot fogalmaz meg Gallusz is: „a kozmikus konfliktus témája annak egész folyamatát írja le, hogy Isten királyi uralma érvényre jut földön.”[17] Mangina ugyanezt így fogalmazza meg: „A Jelenésekre esetlegesen egyfajta kozmikus *theologia crucis*-ként is utalhatunk, ahol Isten teremtettség iránti ősi elkötelezettsége diadalmaskodik a radikális gonosszal szemben is.”[18]

Előbbiek mellett a kozmosz – különösen a földi régió – Isten ítéletének elszenvedője is. Legvilágosabban ezt az első négy trombitaszó eseményei érzékeltetik. Ennek keretén belül olvassuk, hogy az első csapás a földet, a második a tengert, a harmadik a folyóvizet, a negyedik pedig az égiteket sújtja (Jel 8,7-13). Megemlíthetjük az ötödik trombitaszó leírását is, ahol arról olvasunk, hogy a mélységből feljövő füst a levegőt szennyezi be (Jel 9,2).[19]

A Jelenések kozmológiájának sokszínűségét igazolja, hogy az irat nem csupán általánosságban utal a teremtettségre, hanem számos alkalommal hívja fel a figyelmet a kozmosz egyes részeire. A Jelenések legtöbb egységére igaz, hogy egyazon összefüggésen belül a világmindenség több szeletét is felvillantja. A Jelenések legelső fejezete szerinti *földi* látomáson belül elénk tárul a *mennyből* alászálló, Emberfiához hasonló alak, aki meghirdeti a *holtak hazája* feletti diadalát (Jel 1,12-20). Megemlíthető továbbá, hogy Jelenések 2-3 szerinti, hét gyülekezetnek írt levelek kozmológiai szempontból is feloszthatók. Minden egyes levélben szerepel: 1. A *mennybéli* Jézus önkijelentése (2,1; 2,8; 2,12; 2,18; 3,1.7.14). 2. A gyülekezet *földi* szituációja (2,2.9-10.13.14-15.20-23; 3,1-3.8.15-19) 3. Ígélet az *új Jeruzsálemre* vonatkozólag (2,7.11.17.28; 3,5.12.21).[20] 4. Bátorítás a gyülekezet *földi* szituációjában.[21]

Végül pedig, a Jelenések egyes lokalitásai lényeges teológiai mondanivalót hordoznak. Paul hívja fel rá találóan a figyelmet, hogy az idői „már igen és még nem” kettőssége mellett a térbeliség feszültsége is kibontakozik. Isten számára elpecsételve egyszerre mennyei

állampolgárok, és élnek a földön, ahol a Sátán – ha rövid ideig is – de kifejtheti hatalmát.[22] Ezzel együtt a Jelenések térbeli ábrázolása azt is üzeni, hogy Isten nem hagyja magára választottait. Kézzelfogható jele ennek, hogy a mártírok a mennyben, Isten oltára alatt lelnek védelmet (Jel 6,9-11). Ugyancsak a mennybe felemeltetett két tanú küldetésük végeztével és feltámadásukat követően (11,12), illetve, a mennybe vitetett a Sátán által üldözött gyermek (12,5).[23]

Mozgásban lévő kozmosz

A Jelenések kozmológiájának kiindulópontja, hogy Isten teremtett mindent, illetve Ő áll a teremtettség fókuszában. Azonban szükséges, hogy egy másik kulcsfontosságú szempontra is felhívjuk a figyelmet, mely nélkül nem értelmezhető a Jelenések kozmológiája. Míg a Jelenések 4,11 arra világít rá, hogy Isten teremtette a világmindenséget, addig a Jelenések számos esetben sejteti, hogy a teremtettség, és ennek törvényszerűségei változnak és mozgásban vannak. „A kozmosz – időben és térben – megrendül, megfeszül, vagy épp táncol az eljövendő Isten jelenlétében.”[24] A változás látható abból, hogy egyes régiók semmivé lesznek (Jel 20,14), mások megújulnak (Jel 21,5), a kulccsal elzárt áthatolhatatlannak hitt régiók pedig megnyílnak (Jel 1,18; 4,1; 9,1; 20,8).

A Jelenések kozmoszát átjárja a változás. A végítéletet megelőzően Isten elől elfut (!) a föld és az ég (20,11). A végítélet keretén belül a ὄθης a tűz tavába vettetik (20,14). A tenger megszűnik, és nem lesz része az új kozmosznak (21,1).[25] A kozmosz változása nem ér itt véget. A Jelenések 21-ben Isten új eget és földet teremt, majd a menny és föld találkozása tárul elénk. A változások közepette eltűnnek azok a térbeli határok, amelyek hidat vertek Isten és választottai közé. Megfogalmazódik a jó hír. „Isten sátora az emberekkel van” (Jel 21,3). A Bárány és a menyasszony házassága, a menny és a föld házassága céljához ér,[26] és az új ég és új föld egyé lesz.[27]

A Jelenésekben két helyütt csendül fel közvetlen a mennyei Atya hangja (1,8; 21,5-8). Mindkét igehely lényeges kozmológiai üzenetet ragyogtat fel. Kirajzolódik, hogy a teremtés folyamatát elkezdő Isten céljához fogja juttatni, amit útjára bocsátott,[28] mivel Ő, az alfa és ómega, a kezdet és a vég (Jel 1,8). Az alfa a teremtettség eredőjére mutat rá, az ómega pedig megjelöli a végcél. Az alfa és ómega, a kezdet és a vég együttesen üzeni, hogy Isten a teremtést meghatározott céllal mozgásba hozta. Ez a cél pedig maga az új teremtés.[29] Mindezt világosan kifejezi a Jelenések 21,6, ahol Isten kinyilvánítja, hogy megkezdett műve beteljesedett (beteljesedik), mivel az új teremtés „megtörtént” (Jel 21,6).[30]

Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a Jelenések kozmológiáját, az előbb felvázolt irányultság nem hagyható figyelmen kívül.[31] Mindez találóan kifejezi az újszövetségi irat azon tendenciáját, mely szerint változnak az erővonalak, illetve emellett maga a kozmosz felépítése is.[32] A Jelenések teremtés-felfogása aktus helyett folyamatot leírva tárja elénk, hogyan jutunk el egész az új teremtésig (ómegáig). Egyetértünk Stevenson meglátásával, aki szerint a Jelenések teremtés-koncepciója nem egyszerűen azt fogalmazza meg, hogy Isten mit tett a múltban,[33] hanem ennél jóval tágabb összefüggésben szól erről. A teremtés a múlt mellett a jövővel is összekapcsolódik.

Gyakorlati szempontból pedig utalhatunk rá, hogy fentebbi értelmezés azért lényeges, mert a közbeszédben is úgy vélik, hogy az apokaliptika[34] és az apokalipszis egyenlő a végső – kozmológiai értelemben is veendő – romlással. Ezzel szemben a Jelenések rámutat, hogy ebben a folyamatban nem a pusztulás, hanem a teremtés gondolata áll a középpontban. A Jelenések kozmológiai íve alapján az élet kibontakozása figyelhető meg. A Jelenések dinamizmusa tehát azt körvonalazza, hogy a vég(ítélet) hogyan vezet el az új kezdetig, és ezzel együtt a régi hogyan adja át az új számára a helyet.[35]

A dinamika szempontjából kiemelendő, hogy a térbeliség mellett az időbeliség is egy olyan lényeges elem, amellyel a következő alfejezetekben szükséges számolnunk. DeSilva mindezt találóan úgy foglalja össze, hogy „a Jelenések leírása kijelöli jelen kozmosz idői dimenzióját, rámutatva arra, hogy miképp jött létre ennek jelen állapota, illetve hogy végső soron mely irányba tart.”[36] A tér és idő együttes szempontja fontosságát Alkier és Nicklas, illetve Huber tanulmánya is érzékelteti, akik a Jelenések „kronotopikus”[37] (Raumzeit) összefüggéseit mutatják be.[38] Végül pedig Resseguie mutat rá – Uspensky óva intése alapján – hogy a Jelenések narratív olvasata szempontból a térbeli, időbeli vonatkozásokat is figyelembe kell veyük. „A Jelenésekkel kapcsolatos félreértések akkor történnek meg, amikor a magyarázók nem ismerik fel János térbeli és időbeli nézőpontját.”[39]

Összefoglalás

Összefoglalásként legelőször is látható, hogy a Jelenések belső összefüggései alapján a kozmológikus utalások egységes összefüggéseket tárnak elénk. Ezek alapján kirajzolódik, hogy a kozmológia a Jelenések lényeges és megkerülhetetlen toposza. Mindez látható abból, hogy a Jelenések kozmosza számos nagy teológiai kérdéskörrel összefüggésbe hozható. Többek között összefügg a doxológiával, szótériológiával, kozmikus exorcizmussal, az ítélettel, illetve az első és új teremtéssel. Továbbá az első és új teremtés fogalma is jelzi, hogy a Jelenések kozmosza dinamikus valóság.

Bibliográfia

Alkier, Stefan – Nicklas, Tobias: Wenn sich Welten berühren. Beobachtungen zu zeitlichen und räumlichen Strukturen in der Apokalypse des Johannes, in Alkier, Stefan – Hieke, Thomas et al. (eds.): *Poetik und Intertextualität der Johannesapokalypse*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 205–226.

Barr, David L.: Narrative Technique in the Book of Revelation, in Fewell, Danna Nolan (ed.): *The Oxford Handbook of Biblical Narrative*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 376–388.

Boring, M. Eugene: *Revelation*, Louisville, John Knox Press, 1989.

Burton, Keith Augustus: The Faith Factor: New Testament Cosmology in its Historical Context, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 34–46.

Campbell, Gordon W.: Fire and Fury. Reading Revelation's Violence in the Context of Recent Interpretation, in Vallen, Garrick – Paul, Ian et al. (eds.): *The Book of Revelation: Currents in British Research on the Apocalypse*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 147–173.

Campbell, Gordon W.: *Reading Revelation: A Literary-theological Approach*, Cambridge, James Clarke & Co., 2012.

Cassem, N. H.: A Grammatical and Contextual Inventory of the use of κόσμος in the Johannine Corpus With Some Implications for a Johannine Cosmic Theology, *New Testament Studies*, vol. XIX, 1972/1, 81–91.

Collins, John J.: Introduction: Towards the Morphology of a Genre. in Collins, John J. (ed.): *Apocalypse: the Morphology of a Genre*, Missoula, Society of Biblical Literature, 1979, 1–20.

deSilva, David A.: *Seeing Things John's Way: The Rhetoric of the Book of Revelation*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2009.

du Rand, Jan A.: Soteriology in the Apocalypse of John, in van der Watt, Jan G. (ed.): *Salvation in the New Testament*, Leiden – Boston, Brill, 2005, 465–504.

Gallusz László: *The Throne Motif in the Book of Revelation*, London, Bloomsbury T&T Clark, 2014.

Gilbertson, Michael: *God and History in the Book of Revelation: New Testament Studies in Dialogue with Pannenberg and Moltmann*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Hahn, Ferdinand: Die Schöpfungsthematik in der Johannesoffenbarung, in Evang, Martin – Merklein, Helmut et. al. (Hrsg): *Eschatologie und Schöpfung*, Berlin – New York, De Gruyter, 1997, 85–93.

Hansen, Ryan Leif: *Silence and Praise Rhetorical Cosmology and Political Theology in the Book of Revelation* (doktori disszertáció), Evanston, Garrett–Evangelical Theological Seminary, 2012.

Huber, Konrad: Imaginierte Topoi. Zu Raum und Raumkonzept in der Narration der Johannesoffenbarung, in Adela Yarbro Collins (ed.): *New Perspectives on the Book of Revelation*, Leuven, Peeters, 2017, 131–159.

Jang, Young: Narrative Plot of the Apocalypse, *Scriptura*, vol. XXIII, 2003/3, 381–390.

Joseph, Simon J.: “For Heaven and Earth to Pass Away?” Reexamining Q 16,16–18, Eschatology, and the Law, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, Vol. CII, 2014/2, 169–188.

Kvanvig, Helge S.: The Relevance of the Biblical Visions of the End Time, *Horizons in Biblical Theology*, vol. XI, 1989/1, 41.

Leithart, Peter J.: *Revelation*, Vol 1., London, Bloomsbury – T&T Clark, 2018.

Lichtenwalter, Larry L.: Creation and Apocalypse, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 125–137.

Mangina, Joseph: Revelation (Book of), in Johnson, Adam J. (ed.): *T&T Clark Companion to Atonement*, London – New York, Bloomsbury T&T Clark, 2017, 719–722.

Martin, Thomas W.: The Silence of God: A Literary Study of Voice and Violence in the Book of Revelation, *Journal for the Study of the New Testament*, vol. XXXIV, 2018/2, 246–260.

McDonough, Sean M.: Revelation: The Climax of Cosmology, in: Pennington, Jonathan T. – McDonough, Sean M. (eds.): *Cosmology and New Testament Theology*, London, T&T Clark, 2008, 178–188.

Müller, Ekkehardt: Creation in the New Testament, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 47-62.

Newton, Jon K.: Story-Lines in the Book of Revelation, *Australian Biblical Review*, vol. LXI, 2013/1, 61-78.

Osborne, Grant R.: *Revelation*, Grand Rapids, Baker Academic, 2002.

Paul, Ian: *Revelation: An Introduction and Commentary*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2018.

Reddish, M. G.: *Revelation*, Macon, Smyth & Helwys, 2001.

Resseguie, James L.: *Revelation Unsealed: A Narrative Critical Approach to John's Apocalypse*, Leiden, Brill, 1998.

Resseguie, James L.: *The Revelation of John: A Narrative Commentary*, Grand Rapids, Baker, 2009.

Stevenson, Gregory: The Theology of Creation in the Book of Revelation, *Leaven*, vol. XXI, 2013/3, 139-142.

Stewart, Alexander E.: *Soteriology as Motivation in the Apocalypse of John* (doktori disszertáció), Southeastern Baptist Theological Seminary, 2012.

Uspensky, Boris: *A Poetics of Composition: The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form*, Berkeley, University of California Press, 1973.

A cikket készítette: Nagy József, doktorandusz hallgató, KRE-HDI, Újszövetségi alprogram.
E-mail cím: nagyjozsef.sbg@gmail.com.

Témavezető és szakreferens: dr. Pap Ferenc, KRE-HTK, Újszövetségi tanszék.

[1] Jeles képviselők, illetve munkáik: David L. Barr: Narrative Technique in the Book of Revelation, in Fewell, Danna Nolan (ed.): *The Oxford Handbook of Biblical Narrative*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 376-388.; Eugene M. Boring: *Revelation*, Louisville, John Knox Press, 1989, 28-29.; Young Jang: Narrative Plot of the Apocalypse, *Scriptura*, vol. XXIII,

2003/3, 381–390.; Jon K. Newton: Story-Lines in the Book of Revelation, *Australian Biblical Review*, vol. LXI, 2013/1, 61–78.

[2] Gordon W. Campbell: *Reading Revelation: A Literary-theological Approach*, Cambridge, James Clarke & Co., 2012, 26., 31.

[3] James L. Resseguie: *The Revelation of John: A Narrative Commentary*, Grand Rapids, Baker, 2009, 17–18.

A jelenések organikus (holisztikus) olvasata megkerülhetetlen, mert „a könyv összes nagyobb témája antitézisek által formáldódott.” „All of the Book’s major themes are shaped fundamentally by antithesis.” Campbell: *Reading Revelation*, 45. Ezt sejteti dolgozatunk fő címe (élet és halál).

[4] „Apocalypse is a genre of revelatory literature with a narrative framework, in which a revelation is mediated by an otherworldly being to a human recipient, disclosing a transcendent reality which is both temporal, insofar as it envisages eschatological salvation, and spatial insofar as it involves another, supernatural world.” John J. Collins: Introduction: Towards the Morphology of a Genre. in Collins, John J. (ed.): *Apocalypse: the Morphology of a Genre*, Missoula, Society of Biblical Literature, 1979, 9.

[5] „Apocalyptic aims at giving a comprehensive picture of the whole reality.” Helge S. Kvanvig: The Relevance of the Biblical Visions of the End Time, *Horizons in Biblical Theology*, vol. XI, 1989/1, 41.

[6] McDonough hívja fel a figyelmet, hogy mindez egy kevésbé kutatott terület. Sean M. McDonough: Revelation: The Climax of Cosmology, in: Pennington, Jonathan T. – McDonough, Sean M. (eds.): *Cosmology and New Testament Theology*, London, T&T Clark, 2008, 178.

[7] Vö: Keith Augustus Burton: The Faith Factor: New Testament Cosmology in its Historical Context, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 39.

[8] „God is the benefactor, we are the recipients, and creation itself is the gift.” Gregory Stevenson: The Theology of Creation in the Book of Revelation, *Leaven*, vol. XXI, 2013/3, 140.

[9] „Creation as a theological concept is a central component of the book.” Stevenson: Creation, 139. Vö: Alexander E. Stewart: *Soteriology as Motivation in the Apocalypse of John* (doktori disszertáció), Southeastern Baptist Theological Seminary, 2012, 88–89.

„Der Schöpfungsgedanke in der Johannesoffenbarung ist nicht nur ein Motiv neben anderen,

sondern eing Grundmotiv schlechthin." Ferdinand Hahn: Die Schöpfungsthematik in der Johannesoffenbarung, in Evang, Martin – Merklein, Helmut et. al. (Hrgs): *Eschatologie und Schöpfung*, Berlin – New York, De Gruyter, 1997, 93.

[10] Ekkehardt Müller: Creation in the New Testament, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 47.

[11] Cassem táblázatban összegzi a jánosi iratokban a κόσμος szó előfordulásait. A táblázat szerint a Jelenések 11,15 pozitív, míg a Jelenések 13,8; 17,8 semleges értelemben használja a szót. N. H. Cassem: A Grammatical and Contextual Inventory of the use of κόσμος in the Johannine Corpus With Some Implications for a Johannine Cosmic Theology, *New Testament Studies*, vol. XIX, 1972/1, 88.

[12] Az Ószövetség a teremtett világmindenségre a עֲוֹלָם szóval utal (Ézs 44,24).

[13] Jan A. du Rand: Soteriology in the Apocalypse of John, in van der Watt, Jan G. (ed.): *Salvation in the New Testament*, Leiden – Boston, Brill, 2005, 467.

[14] Campbell az első teremtés összefüggésében a „cosmic chaos” kifejezést használja. Campbell, Gordon W.: Fire and Fury. Reading Revelation’s Violence in the Context of Recent Interpretation, in Vallen, Garrick – Paul, Ian et al. (eds.): *The Book of Revelation: Currents in British Research on the Apocalypse*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 173.

[15] Kvanvig: *Relevance*, 35–58.

[16] Kvanvig: *Relevance*, 50.

[17] „The cosmic conflict theme describes the whole process of establishing God’s kingly rule on the earth.” Gallusz László: *The Throne Motif in the Book of Revelation*, London, Bloomsbury T&T Clark, 2014, 322.

[18] „Revelation may thus be seen as a kind of cosmic *theologia crucis*, in which God’s primordial commitment to his creation is triumphant in the face of radical evil.” Joseph Mangina: Revelation (Book of), in Adam J. Johnson (ed.): *T&T Clark Companion to Atonement*, London – New York, Bloomsbury T&T Clark, 2017, 722.

[19] A csapások oka: a föld lakói Isten választottai vérént ontották. Peter J. Leithart: *Revelation*, Vol 1., London, Bloomsbury – T&T Clark, 2018, 298.

- [20] Az ígérek nem csupán térben, hanem időben is előremutatnak. A Jelenések számára az időiség lényeges, mivel a változás hamarosan végbemegy (Jel 1,1; 22,6.7.12.20).
- [21] Michael Gilbertson: *God and History in the Book of Revelation: New Testament Studies in Dialogue with Pannenberg and Moltmann*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 90-91.
- [22] Ian Paul: *Revelation: An Introduction and Commentary*, Downers Grove, InterVarsity Press, 2018, 221.
- [23] Gilbertson: *God and History*, 85.
- [24] „The cosmos – all time and space – shakes, pushes against, or dances in the presence of the coming God.” Ryan Leif Hansen: *Silence and Praise Rhetorical Cosmology and Political Theology in the Book of Revelation* (doktori disszertáció), Evanston, Garrett-Evangelical Theological Seminary, 2012, 61.
- [25] A szinoptikus evangéliumokban is találkozunk azon kijelentéssel, hogy az ég és a föld elmúlik (παρελεύσονται), azonban Jézus szavai (λόγοι) nem múlnak el (Mk 13,31 vö: Mt 24,35; Lk 21,33). Az ég és a föld elmúlásával (ἀπῆλθαν) találkozunk a Jelenések 21,1-ben is. Emellett, Pál „új teremtés” fogalma is arra enged következtetni, hogy olyan korban élt, ahol radikális változás ment végbe (Gal 6,15; 2Kor 5,17). Simon J. Joseph: “For Heaven and Earth to Pass Away?” Reexamining Q 16,16-18, Eschatology, and the Law, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, Vol. CII, 2014/2, 183.
- [26] McDonough: *Cosmology*, 188.
- [27] Grant R. Osborne: *Revelation*, Grand Rapids, Baker Academic, 2002, 743.
- [28] M. G. Reddish: *Revelation*, Macon, Smyth & Helwys, 2001, 403-404.; Larry L. Lichtenwalter: Creation and Apocalypse, *Journal of the Adventist Theological Society*, vol. XV, 2004/1, 127.
- [29] Stevenson: *Creation*, 141.
- [30] Martin az γέγοναν-t úgy fordítja: „it has been and continues to be.” Thomas W. Martin: The Silence of God: A Literary Study of Voice and Violence in the Book of Revelation, *Journal for the Study of the New Testament*, vol. XXXIV, 2018/2, 257.

[31] Jóllehet a dinamizmus nem jelent diszkontinuitást, mivel az új teremtés a régeből sarjad ki. Boring hívja fel a figyelmet: „God does not make »all new things,« but »all things new«.” Boring: *Revelation*, 220.

[32] Jóllehet ehhez hasonló dinamikus tendenciával az Ószövetségben is találkozunk. Itt is számos helyütt kirajzolódik, hogy a statikusnak hitt világ, Isten közbeavatkozása által változik. Az Úr napja alkalmával a teremtett világ megváltozik. Illetve, az Újszövetségben is találkozunk hasonló irányultsággal.

[33] Stevenson: *Creation*, 140.

[34] Illetve az Apokaliptika, azaz a Jelenések.

[35] Stevenson: *Creation*, 140.

[36] „The narrative of Revelation map out the temporal dimensions of this cosmos, both in regard to how it got to be in its present state and where it is ultimately headed.” David A. deSilva: *Seeing Things John’s Way: The Rhetoric of the Book of Revelation*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2009, 94.

[37] „Chronotopische” Stefan Alkier –Tobias Nicklas: Wenn sich Welten berühren. Beobachtungen zu zeitlichen und räumlichen Strukturen in der Apokalypse des Johannes, in Alkier, Stefan – Hieke, Thomas et al. (eds.): *Poetik und Intertextualität der Johannesapokalypse*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 207.; Huber, Konrad: Imaginierte Topoi. Zu Raum und Raumkonzept in der Narration der Johannesoffenbarung, in Adela Yarbro Collins (ed.): *New Perspectives on the Book of Revelation*, Leuven, Peeters, 2017, 134–135.

[38] Alkier – Nicklas: Wenn sich, 207.

[39] „Misreadings of Revelation occur when interpreters fail to recognize John’s spatial and temporal point of view.” James L. Resseguie: *Revelation Unsealed: A Narrative Critical Approach to John’s Apocalypse*, Leiden, Brill, 1998, 3. Továbbá: a phraseological (karakterek beszéde), psychological (szereplők érzése, gondolata) and ideological (szerző, esetleg a narrátor meggyőződése).

Vö: Boris Uspensky: *A Poetics of Composition: The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form*, Berkeley, University of California Press, 1973.